

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук, доцента

КУЦОГО Олександра Анатолійовича

на дисертацію Нестеренко Наталії Валентинівни “Психологічні особливості управлінської культури сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України”, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 “Психологія”

Актуальність дослідження Нестеренко Наталії Валентинівни обумовлена тим, що захист національної безпеки України, її територіальної цілісності та суверенітету в умовах російсько-української війни потребують всебічної підготовки сержантів Сухопутних військ Збройних сил України, що буде сприяти формуванню в них здатності вільно орієнтуватися у широкому спектрі управлінських завдань, ефективної реалізації комплексу управлінських функцій як суб'єктів управлінської діяльності. Створення і розбудова сержантського корпусу в умовах воєнного стану висувають нові вимоги до управлінської культури сержантів як військових керівників у контексті реалізації завдань створення інституту професійних сержантів. Саме через це дисертація Нестеренко Наталії Валентинівни є надзвичайно актуальною та необхідною.

У кваліфікаційній роботі Н. В. Нестеренко визначила адекватні змісту загальну мету, об'єкт, предмет, наукову новизну, методологію та інструментарій її наукового дослідження. Для вирішення завдань дослідження здобувачка використала надійний арсенал сучасних і валідних методів (психодіагностичні методики, методи вимірювання та статистичної обробки матеріалу), творчо комбінувала засоби та етапи дослідження шляхом спрямування їх на аналіз, диференціацію та достатньо глибоке вивчення предмета дослідження, а саме психологічних особливостей управлінської культури сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України з врахуванням окремих аспектів за етапами їх професіогенези. Загальна будова дисертації

відповідає завданням та логіці дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Аналіз дисертаційної роботи вказав на такі головні наступні аспекти.

Ґрунтовний теоретичний розгляд попередніх опублікованих досліджень дозволив дисертантці критично проаналізувати різноманітні підходи до генези та складових феномену управлінської культури загалом. Це сприяло визначенню специфіки управлінської культури безпосередньо у сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України. Так, було зазначено те, що формування та розвиток управлінської культури відбуваються на основі загальних і національних культурних цінностей, є важливим елементом професійного становлення та розвитку керівників, а також підвалиною результативності їх управлінської діяльності. Далі, Н. В. Нестеренко надала визначення управлінської культури сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України, яким вважає інтегроване професійно важливе психічне утворення, що містить систему управлінських цінностей, мотивації, знань, навичок, умінь, здатностей, професійно важливих управлінських якостей, які сприяють їх перетворенню в суб'єкта військового управління, актуалізуються в певному стилі управлінської діяльності та проявляються в дотриманні управлінської етики

Авторка дисертації слушно аргументує, що сутність управлінської культури сержантів становлять суб'єктна та практична здатність і готовність до управлінської діяльності, зміст чого лежить в чіткому психологічному розумінні процесу управління у військово-професійному середовищі та сприйняття його цінностей і цілей. Також, до управлінської культури віднесла вміння передбачати результати, а також ймовірні наслідки від управлінських рішень як суб'єктів військового управління; здатність вірно інтерпретувати управлінські ситуації, визначати найважливіші чинники в конкретній ситуації управління та ефект впливу змінних в управлінському рішенні; вміння застосовувати конкретні управлінські методи, прийоми і засоби управлінського впливу на підлеглих з метою забезпечення досягнення мети діяльності військового підрозділу.

Творча рефлексія значного теоретичного обсягу (список літературних джерел налічує 153 найменування, із них 26 – іноземними мовами) та власний емпіричний досвід надали Н. В. Нестеренко можливість:

сформувати теоретичну модель управлінської культури сержантів, що включає цінності і мотивацію управлінської діяльності, управлінської компетентності, професійної суб'єктності як військового управління;

виокремити досить чіткі та прагматичні формулювання щодо функцій управлінської культури сержантів, якими є ціннісно-мотиваційна, керувальна, психоедукаційна, комунікативна та інтегративно-рефлексивна;

визначити компоненти управлінської культури сержанта СВ ЗС України таким чином: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісно-професійний.

Достатньо якісним є дослідження ще й через відповідне планування та реалізацію. Окремо необхідно відмітити те, що репрезентативність і кількість вибірки з 137 сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України віком від 25 до 45 років у військовому званні від молодшого сержанта до старшого майстер-сержанта утворили можливість поширення результатів дослідження на генеральну сукупність. Також, розширений діагностичний інструментарій дослідження, що включав 12 стандартизованих психодіагностичних методик, експертні оцінки та експеримент за його формуючим типом через застосування психологічного тренінгу, створив підстави для суттєвого підвищення операційної, емпіричної, внутрішньої та зовнішньої видів валідності. Це надало можливість представити у кваліфікаційній роботі особливості функціонування саме психологічних механізмів управлінської культури сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України в особливих умовах діяльності. Констатуючий та формувальний етапи дослідження було порівняно за їх ключовими критеріями, що сприяло значному підвищенню рівня конструктивної та очевидної валідностей. Таким чином, дослідження було сплановано й реалізовано з достатнім для отримання найдійних, а також достовірних його результатів.

Особливо похвали заслуговує спроба включити в якості змінних емпіричного етапу дослідження характеристики культури організаційного середовища. Таким чином, Н.В. Нестеренко вийшла за межі суто особистісного підходу до дослідження спеціалістів в різних сферах діяльності через те, що включила фактор середовища до числа незалежних змінних дослідження. Через зазначене набуває поширення дуже необхідний та перспективний шлях досліджень через застосування системного підходу. Очевидним є те, що мікро-, ендо-, екзо та маркосередовища мають в потенціалі суттєві можливості впливу на особистість. Дисертантка наважилася зупинити ігнорування фактору середовища в науково-експериментальних дослідженнях, що свідчить про її орієнтацію на доцільне розширення наукових пошуків у спробах зробити наукові досягнення достатньо дієвими для практичної сфери.

Також, заслуговує похвали те, що авторці вдалося визначити уявлення сержантів про узагальнювальні чинники їх управлінської культури та поведінки як управлінського феномена, їх культурне поле як військових фахівців, рівень розвиненості управлінських умінь і здатності до успішної реалізації управлінської компетенції. Через це було встановлено структурно-динамічні особливості управлінської культури сержантів з урахуванням їх досвіду військово-професійної та управлінської діяльності на посадах через узагальнення таких чинників атрибуції управлінської культури як адаптивність, залученість, згуртованість і баланс відкритості. Також, вдалося визначити основні психологічні особливості управлінської культури сержантів відповідно до етапів їх професіогенези з урахуванням мотивації до досягнення успіху та уникнення невдач, детермінації життєвих цінностей та особистісних властивостей, когнітивної регуляції емоцій, позитивної і негативної афектації, життєстійкості, когнітивно-поведінкових стратегій копіngu, когнітивних помилок, здатності до аналізу власних особистісних обмежень.

Практично-орієнтованим здобутком дисертаційної роботи можна вважати запропоновану Н. В. Нестеренко тренінгову програму з розвитку

управлінської культури сержантів. Досить можливим є використання розробленого тренінгу в якості орієнтовного конструкту або й певної моделі, орієнтиру для того, щоб досягати кращих результатів при використанні цього методу в практичних цілях професійного розвитку сержантів, а можливо й офіцерів ЗС України.

Про здатність авторки дисертації узагальнювати значний емпіричний матеріал, вміння робити наукові умовиводи свідчать висновки, які наводяться після кожного розділу та наприкінці роботи. Висновки є змістовними, послідовними і лаконічними. Зазначене переконливо вказує на наявність наукового потенціалу, здатності до творчого аналізу наукових фактів і закономірностей.

Дисертаційна праця має належну апробацію. Основні її результати відображено у 16 наукових публікаціях (з них 2 у співавторстві), серед яких 5 статей опубліковано у виданнях, що затверджені МОН України як фахові у галузі психології категорії Б. Одна публікація розміщена у зарубіжному періодичному науковому виданні, що включене до міжнародних наукометричних баз даних. Загалом 10 публікацій є тезами доповідей на наукових конференціях у відповідних збірниках. Текстове та графічне оформлення дисертації відповідає вимогам, що висувається до такого роду наукових робіт.

Водночас, необхідно висловити ряд зауважень та побажань:

1. Для більш ґрунтовного вивчення психологічних особливостей управлінської культури сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України як низової категорії менеджерів з екстремальними умовами та вкрай специфічними завданнями професійної діяльності, доцільно включити до числа додаткових змінних дослідження досвід участі в бойових діях. Це потенційно мало б дати розуміння щодо особливостей безпосереднього функціонування управлінської культури в особливих умовах діяльності.

2. За експертним опитуванням недостатньою є характеристика залучених до цієї процедури сержантів, що мало б пояснити рівень їх здатності

бути експертами. Також, доцільною та корисною була б інформація щодо одноставності сержантів при їх експлікації оцінок.

3. За критерієм професійного досвіду з межею в 5 років можна вказати те, що більш доцільним і точним є варіант застосування рангової шкали з прогресуючим інтервалом. Так, сержант з досвідом до 1 року й понад 4, але ще менше 5 років – є суттєво відмінними умовами набуття навичок професійної діяльності, а особливо з управління.

4. До емпіричної частини дослідження було включено інструментарій, який надавав інформацію про культуру професійного середовища. Але, результати не набули достатнього рівня їх значущості в загальних висновках, а професійне середовище за його психологічної складовою у вигляді організаційної культури в недостатньому обсязі було включено в облік факторів формування управлінської культури сержантів СВ ЗС України.

Проте, зроблені зауваження більше мають рекомендаційний характер з посилення якості проведеної дослідницької роботи. Тому, зауваження не можуть суттєво знизити оцінку дисертації Н. В. Нестеренко.

Аналіз дисертаційної роботи дозволяє зробити **висновок** про те, що обґрунтування вихідних положень дисертації, використання комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його меті та завданням, сутнісний аналіз емпіричного матеріалу, статистична обробка отриманих кількісних даних забезпечили достатній рівень валідності і надійності отриманих результатів. Дисертаційна робота Нестеренко Наталії Валентинівни «Психологічні особливості управлінської культури сержантів Сухопутних військ Збройних Сил України» є завершеним, самостійним дослідженням, якому притаманна актуальність, новизна, теоретична та практична значущість, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету

Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), а її авторка Нестеренко Наталія Валентинівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

Доцент кафедри теоретичної та практичної психології інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету “Львівська політехніка”

кандидат психологічних наук, доцент

Олександр КУЦІЙ

“ 14 ” травня 2024 року